

MASARYKOVA UNIVERZITA

Ze2BP_VSC6

***Vybrané problémy sociální
geografie***

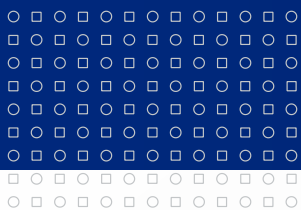
jarní semestr 2013

Obsah a předmět kurzu

1. Lokální a regionální rozvoj s aplikací v ČR.
2. Sociální rozvoj - Chudoba na Zemi.
3. Regionální politika EU a ČR.
4. Synergie v krajině.

Literatura k studiu

- ❏ BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D. *Teorie regionálního rozvoje (nástin, kritika, implikace)*. Praha: Karolinum, 2011. 342 str. ISBN 978-80-246-1974-3.
- ❏ RUMPEL, P. *Lokální a regionální rozvoj - část 1*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2003. ISBN 80-7042-876-7.
- ❏ RUMPEL, P. *Lokální a regionální rozvoj - část 2. Politika ekonomické a sociální soudržnosti EU*. Ostrava, PŘF Ostravské univerzity, 2003. ISBN 80-7042-878-3.
- ❏ VENCÁLEK, J. *Protisměry územní identity*. Český Těšín, OLZA, 1998.
- ❏ VENCÁLEK, J. *Místní regiony a územní identita*. Ostrava, Ostravská univerzita, 2003. ISBN 80-7042-838-4.
- ❏ WOKOUN, R., MALINOVSKÝ, J., DAMBORSKÝ M., BLAŽEK J. a kol. *Regionální rozvoj. Východiska regionálního rozvoje, regionální politika, teorie, strategie a programování*. Praha: Linde, 2008. ISBN 978-80-7201-699-0.

Lokální a regionální rozvoj ČR

Teoretické základy

Regionální rozvoj

- ❏ Praktická/aplikační disciplína.
- ❏ Využívá regionálních a společenských věd jako je sociální geografie, regionální ekonomie, sociologie, ...
- ❏ Je vstupem pro regionální politiku a regionální plánování.

Regionální rozvoj

Zabývá se:

- ❖ faktory, ovlivňujícími rozvoj regionů,
- ❖ aktéry, podílejícími se na regionálním rozvoji a ovlivňovanými regionálními procesy,
- ❖ mechanismy vztahů mezi aktéry RR a mechanismy vlivu faktorů na aktéry RR – regionálními procesy a jejich změnami/utvářením,
- ❖ vývojem regionů a regionálními rozdíly,
- ❖ regionální politikou – jejím zaměřením, účinností, ...
- ❖ regionálním plánováním

Co je to rozvoj území?

Rozvoj je buď:

- změna kvality (k lepšímu!)
- změna kvantity = růst

➤ Rozvoj území je vázán na sociálně-ekonomické jevy, procesy a jejich aktéry.

„Typologie“ rozvojových procesů:

- ✓ Ekonomický rozvoj
- ✓ Sociální rozvoj
- ✓ Územní rozvoj

Aktéři (subjekty) regionálního rozvoje

➤ Je možný rozvoj bez aktérů?

Některé pojmy

- ❖ **Shareholders:** ti co rozhodují (vlastní aktéři).
- ❖ **Stakeholders:** ti o kterých je rozhodováno (jsou aktéry, ale je na ně působeno jako na objekty).
- ❖ **Individuální osoba:** člověk jako jedinec.
- ❖ **Kolektivní osoba:** sociální organizace (např. skupiny jedinců), které také něco činí.

Subjekty regionálního rozvoje

- ❑ **Hlavní nadnárodní aktéři (kolektivní osoby, sociální útvary):**
- ❑ EU a její instituce spojené s regionálním/rurálním rozvojem: **Evropský parlament** (volený obyvateli členských států EU), **Rada EU** (zastupuje vlády členských zemí), **Evropská komise** (výkonný orgán EU), odpovídá za řízení společných politik EU (tj. i regionální politiky a společné zemědělské politiky - 2 pilíře: zemědělství a rozvoj venkova). Má 36 generálních ředitelství, včetně GŘ Regionální politika (regionální rozvoj) a GŘ Zemědělství (rozvoj venkova).
- ❑ Další instituce EU přímo nespojené s regionálním rozvojem: **Soudní dvůr** a **Účetní dvůr** (kontrola rozpočtu EU).

Subjekty regionálního rozvoje

☒ Hlavní nadnárodní aktéři:

- ☒ EU a její orgány (začlenění stakeholders - ti, kteří jsou ve hře, ti jsou ale i objekty) spojené s regionálním rozvojem:
- ☒ **Výbor regionů** (vyjadřuje názory regionálních a místních orgánů); **Evropský hospodářský a sociální výbor** (vyjadřuje názory organizované občanské společnosti na hospodářské a sociální záležitosti), **Evropská investiční banka** (pomáhá dosahovat cílů EU financováním investičních projektů). Dále mezi orgány EU, které ale nejsou přímo spojené s regionálním rozvojem patří **Evropská centrální banka** (EURO), **Evropský ombudsman**.

Subjekty (aktéři) regionálního rozvoje (obecně)

- **Hlavní nadnárodní aktéři:**
- Celosvětově působící (s primárním zaměřením na země Třetího světa a země mimo EU):
- ***Světová banka*** (zaměření především na rozvoj venkova tzv. Třetích zemí), ***FAO OSN*** (rozvoj venkova Třetích zemí - Sustainable Development Department).

Subjekty regionálního rozvoje

☒ Hlavní národní aktéři:

- ☒ **Parlament ČR (Poslanecká sněmovna ČR** a její Výbor pro veřejnou správu, regionální rozvoj a životní prostředí a podvýbor pro regionální rozvoj).
- ☒ **Vláda ČR** (ministerstva - především **Ministerstvo pro místní rozvoj** (z pohledu regionálního rozvoje činný ve věcech regionální politiky, politiky bydlení, rozvoje domovního a bytového fondu, územního plánování, stavebního řádu, investiční politiky a cestovního ruchu).
- ☒ **Ostatní ministerstva:** zaměřeni na aktivity v jejich kompetenci propojené s regiony (např. regionální podpora podnikání - MPO, rozvoj venkova: Mze).

Subjekty regionálního rozvoje

▣ Hlavní regionální aktéři:

- ▣ ***Krajské úřady*** (*Výkonné orgány*: Odbory nebo Oddělení regionálního rozvoje, *Volené orgány krajských úřadů*: komise Rady kraje /zřízené usnesením rady kraje: např. komise pro rozvoj venkova a zemědělství, komise pro regionální rozvoj/ či výbory zastupitelstva - např. výbor pro ekonomický rozvoj).

Subjekty (aktéři) regionálního rozvoje (obecně)

- **Hlavní regionální aktéři:**
- **Regionální rada** (dle jednotlivých regionů NUTS, na které Řídicí orgán MMR deleguje výkon některých řídicích funkcí).
- **úřady Regionální rady** (výkonným orgánem Regionální rady regionu soudržnosti, které zabezpečují veškeré úkoly spojené s funkcí Řídicího orgánu ROP; dále plní úkoly spojené s odborným, organizačním a technickým zabezpečením činnosti Regionální rady regionu soudržnosti).

Subjekty regionálního rozvoje

- ❏ **Místní aktéři:**
- ❏ ***Městské a obecní úřady*** (příp. sdružení měst a obcí za účelem rozvoje mikroregionů); *výkonné orgány*: Odbory rozvoje, plánování atd., *volené orgány*: výbory a komise (pozn. zde se již zpravidla nevyskytuje pojem regionální rozvoj, ale jde o konkrétní aktivity spojené s danou obcí - komise výstavby, dopravy, životního prostředí atd).
- ❏ **Úkol:** Zjistěte jaké výbory a komise existují ve Vaší obci.

Subjekty regionálního rozvoje

❏ Ostatní aktéři:

❏ ***Podniky a podnikatelé:***

- ❏ drobní podnikatelé (mikropodnikatelé): fyzické či právnické osoby zaměstnávající do 10 zaměstnanců, jeho aktiva/majetek nebo obrat/příjmy nepřesahují korunový ekvivalent 2 mil. EUR.
- ❏ malí podnikatelé: FO a PO s 10-49 zaměstnanci, jeho aktiva/majetek, nebo obrat/příjmy nepřesahují korunový ekvivalent 10 mil. EUR.
- ❏ střední podnikatelé: 50-249 zaměstnanců, jeho aktiva/majetek, nebo obrat/příjmy nepřesahují korunový ekvivalent 43 mil. EUR.
- ❏ podniky nad 250 zaměstnanců

Subjekty regionálního rozvoje

- ❑ **Ostatní aktéři** (mohou být i objekty):
  - ❑ **organizace zřízené** státem (např. CzechTourism), kraji (např. krajská správa silnic) nebo obcemi
  - ❑ **nevládní neziskové organizace**
  - ❑ **občanská sdružení** (zák. č. 83/1990 Sb.)
  - ❑ **obecně prospěšné společnosti** (zák. č. 248/1995 Sb.)
  - ❑ **církevní právnické osoby** (zák. č. 3/2002 Sb., pokud poskytují zdravotní, kulturní, vzdělávací a sociální služby nebo sociálně právní ochranu dětí)
  - ❑ **nadace a nadační fondy** (podle zákona č. 227/1997)

Cíle subjektů (aktérů) regionálního rozvoje

- Snižovat (změny rozsahu) velikosti regionálních rozdílů, aby negenerovaly problémové situace z hlediska životů lidí a fungování regionů i celých států. Konkrétně to znamená dosáhnout hospodářského růstu, zvyšování kvality života a rozvoje sociální soudržnosti.

K čemu je regionální rozvoj?

- Regionální rozvoj směřuje především k řešení problematiky sociálních nerovností (významné téma v sociálních vědách) mezi jednotlivými územními oblastmi. Jde především o řešení kumulativních disparit.

Důvody zájmu o regionální nerovnosti (disparity)

- Jak praxe, tak teorie regionálního rozvoje jsou o regionálních nerovnostech.
- Čistě teoretické (odkazují k teoriím regionálního rozvoje).
- Čistě praktické (znalost konkrétních nerovností je využitelná v projektech a programech rozvoje).

Nerovnost a disparita

- ***Nerovnost*** - jakákoliv odlišnost, rozdílnost, nepodobnost, neexistence zavedenosti, pravidelnosti.

- ***Disparita*** - nepoměr sociálně ekonomického charakteru.

Socioekonomické disparity

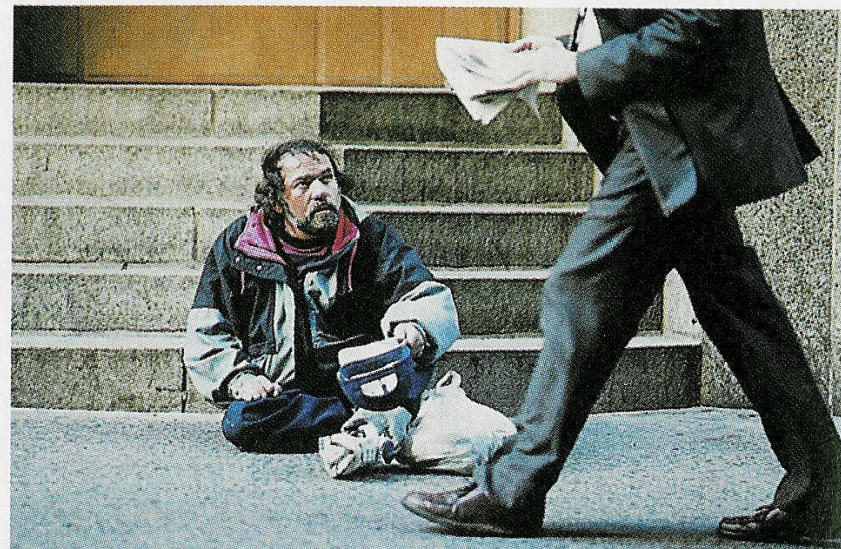
- Princip uspořádání společnosti, kdy jednotlivci a skupiny nemají stejný podíl na bohatství a symbolických statcích např. rozhodování. Smyslu nabývá, když je považována za sociální problém.

Příklad sociální nerovnosti

- Rozdíl (sociální nerovnosti) mezi bohatými a chudými je jedním z hlavních zájmů sociálních věd.

Regionální nerovnosti

- Stav, situace nebo skutečnost, kdy mezi regiony existují sociální a ekonomické disparity, geograficko-klimatické odlišnosti, infrastrukturální a další rozdíly, které mají za následek, že regiony jsou od sebe navzájem rozrůzněné.
- POZOR: Ne každá nerovnost ale představuje problém, který je nutno řešit !!

Typy sociálních nerovností mezi regiony

- Sociálně-demografické
- Sociálně-ekonomické
- Sociálně-geografické
- Kulturní
- Nerovnosti v oblasti životního prostředí se sociálním podtextem

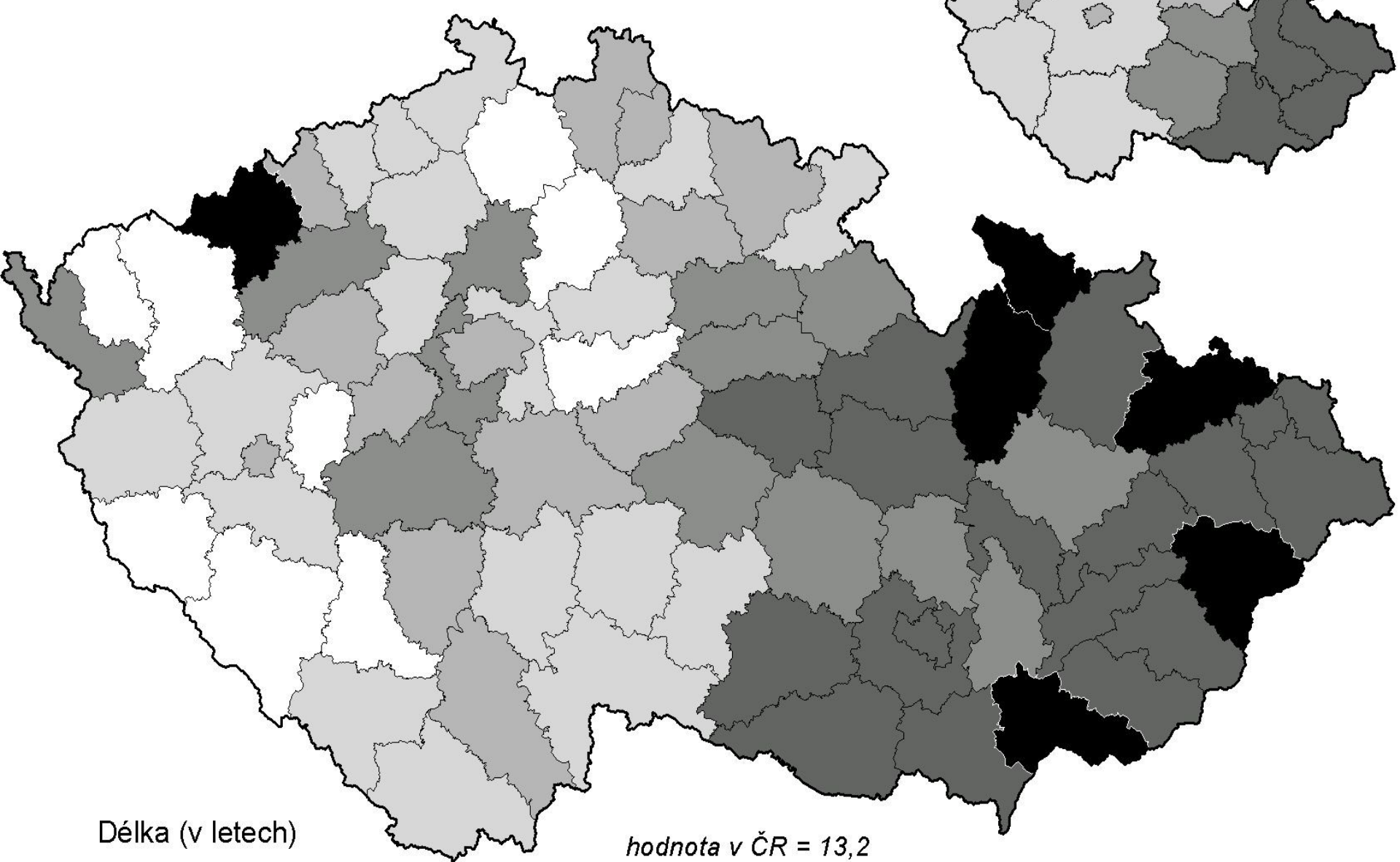
Sociálně demografické nerovnosti

- Demografické faktory spojené se sociálním jednáním lidí - počet obyvatelstva, hustota, natalita (porodnost), mortalita (úmrtnost), potratovost, délka života, nemocnost (sebevražednost), přírůstek obyvatelstva, migrace, reprodukční zvyklosti, sňatečnost, rozvodovost, ovdovění, věková struktura, struktura podle pohlaví.

Průměrná délka trvání manželství (průměr let 2002-2004)

Délka (v letech)

12,3 12,7 13,1 13,5 14,0

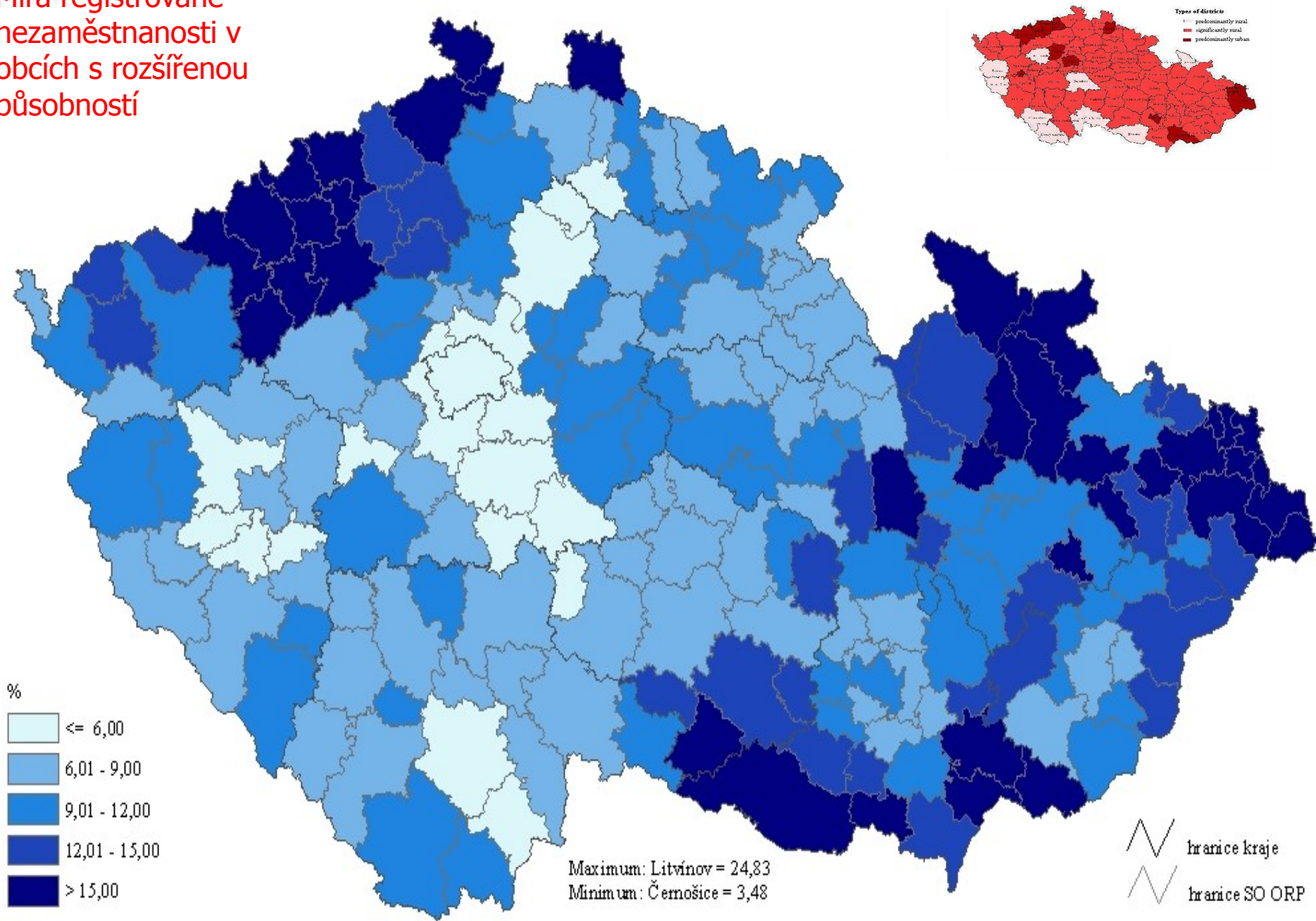
hodnota v ČR = 13,2
maximum: Chomutov = 14,5
minimum: Mladá Boleslav = 11,9

Sociálně ekonomické nerovnosti

- ▣ Rozdíly mezi ekonomicky slabými (tzv. nerozvinutými) a ekonomicky silnými (tzv. rozvinutými) regiony - především HDP, zaměstnanost/nezaměstnanost, příjmy, struktura ekonomických aktivit a jejich závislost na věku, pohlaví, vzdělání.

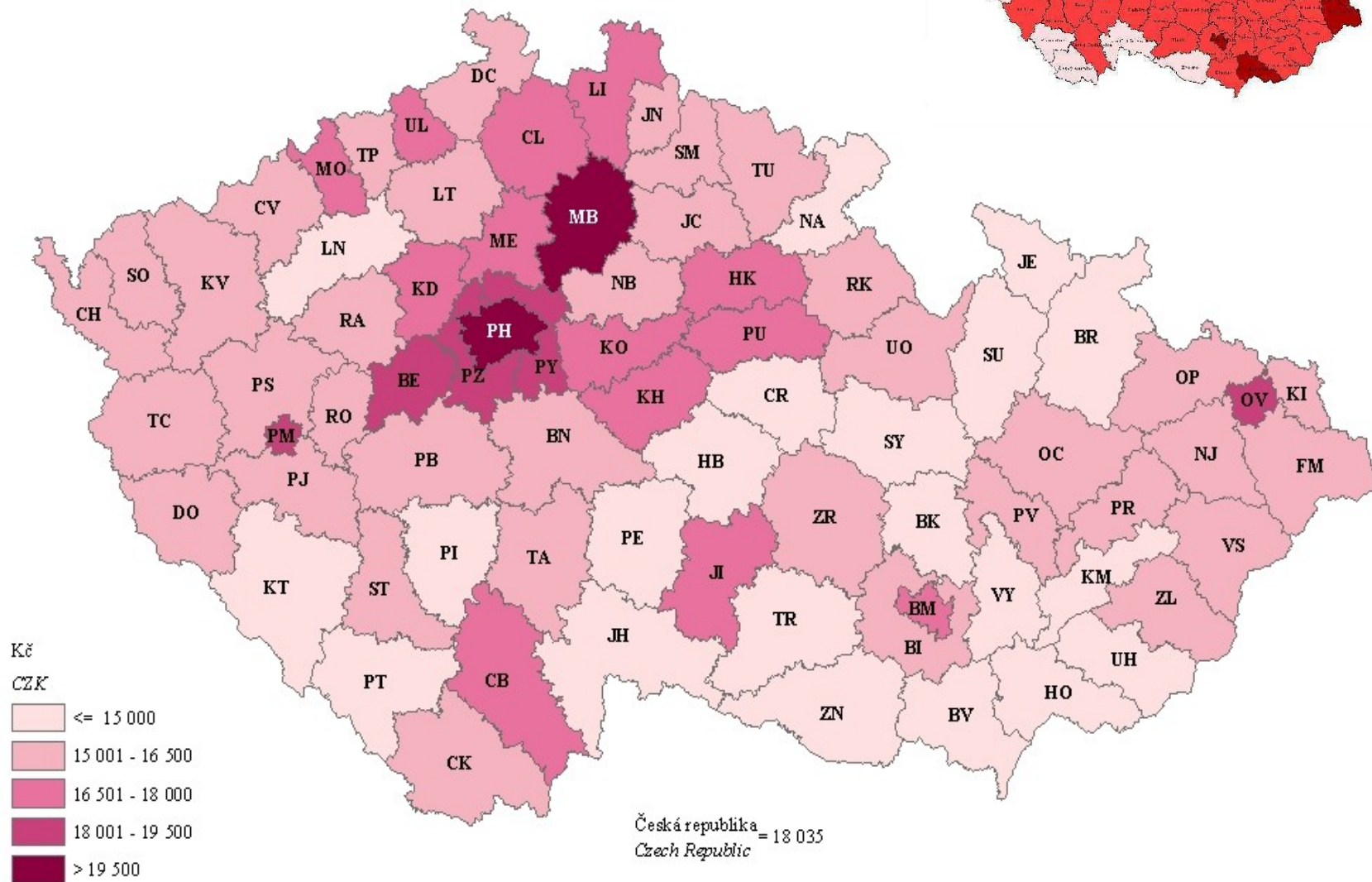
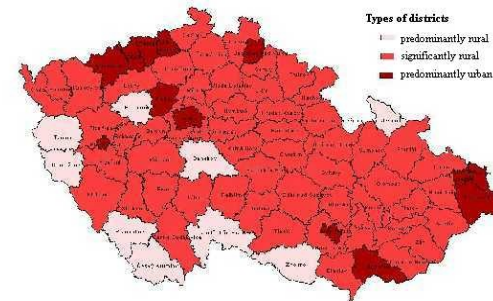

Míra registrované nezaměstnanosti v obcích s rozšířenou působností

PRŮMĚRNÁ MĚSÍČNÍ HRUBÁ MZDA ZAMĚŠTNANCE V KČ V ROCE 2004

AVERAGE MONTHLY GROSS WAGE PER EMPLOYEE, CZK: 2004

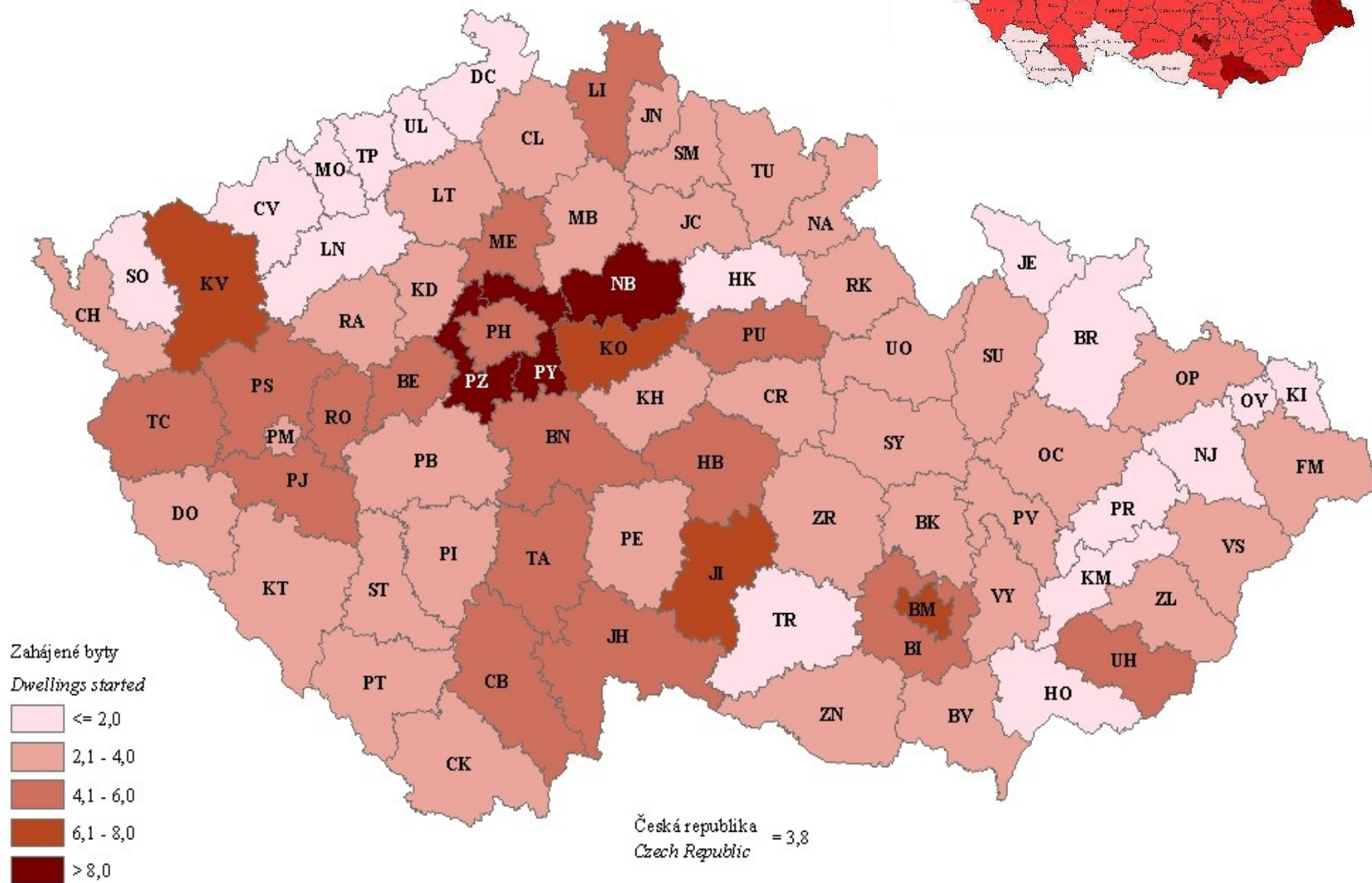
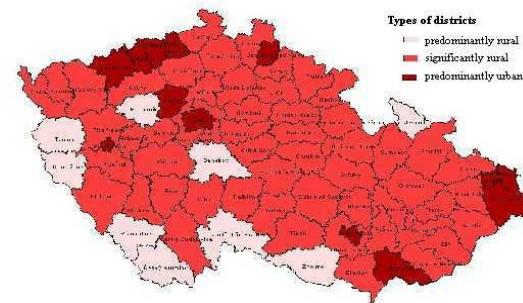
Sociálně kulturní nerovnosti

- ❑ V abstraktní a nehmatatelné úrovni to jsou rozdíly v normách, hodnotách (kulturní a sociální potenciály jako lokální identita, spolupráce a míra soutěživosti v regionu, důvěra atd.) V konkrétní a hmatatelné úrovni to může být občanská vybavenost, materiální statky atd.

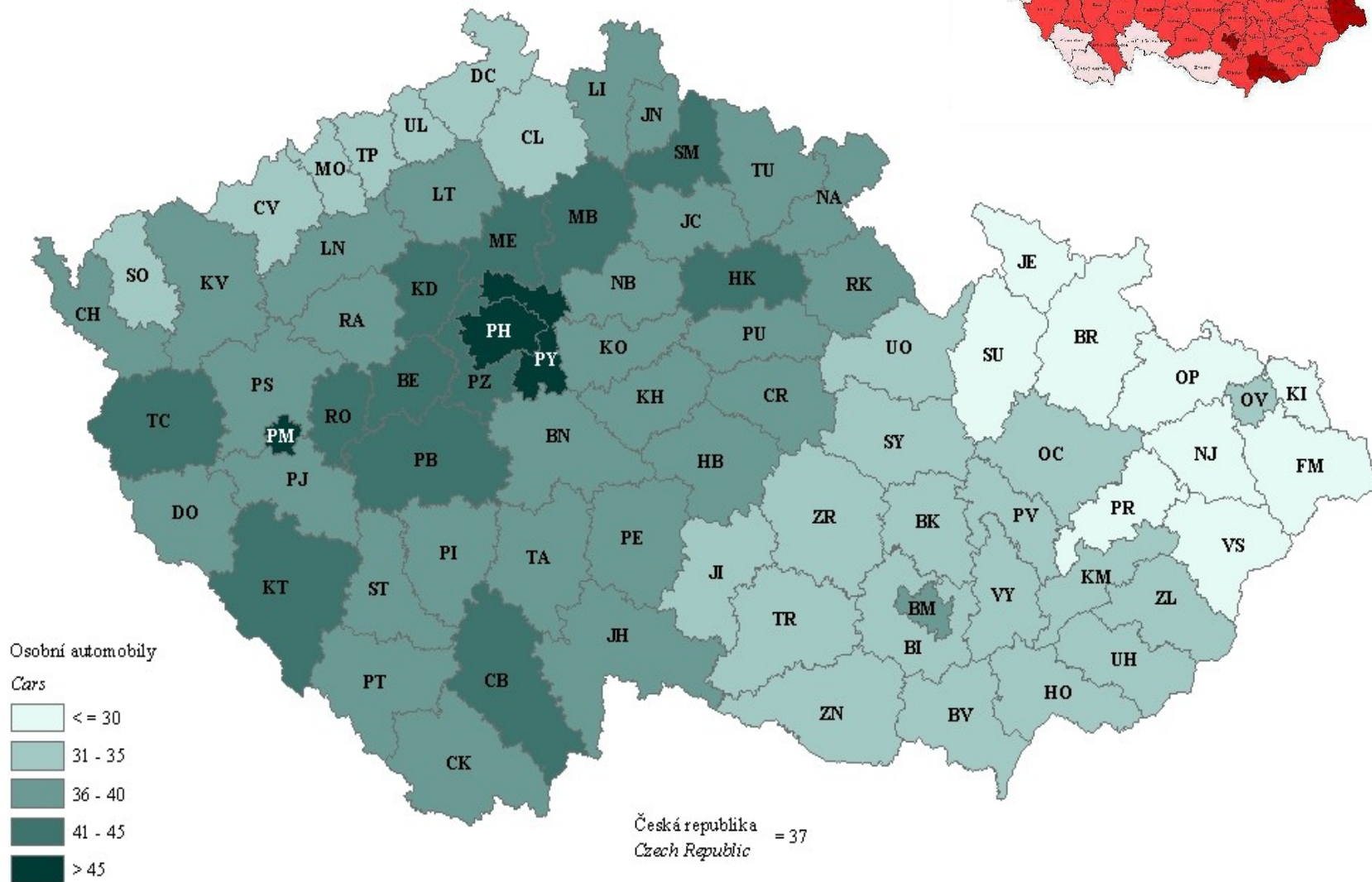
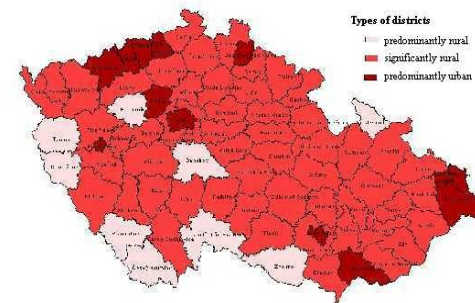
ZAHÁJENÉ BYTY NA 1 000 OBYVATEL V ROCE 2004

DWELLINGS STARTED PER 1 000 POPULATION, 2004

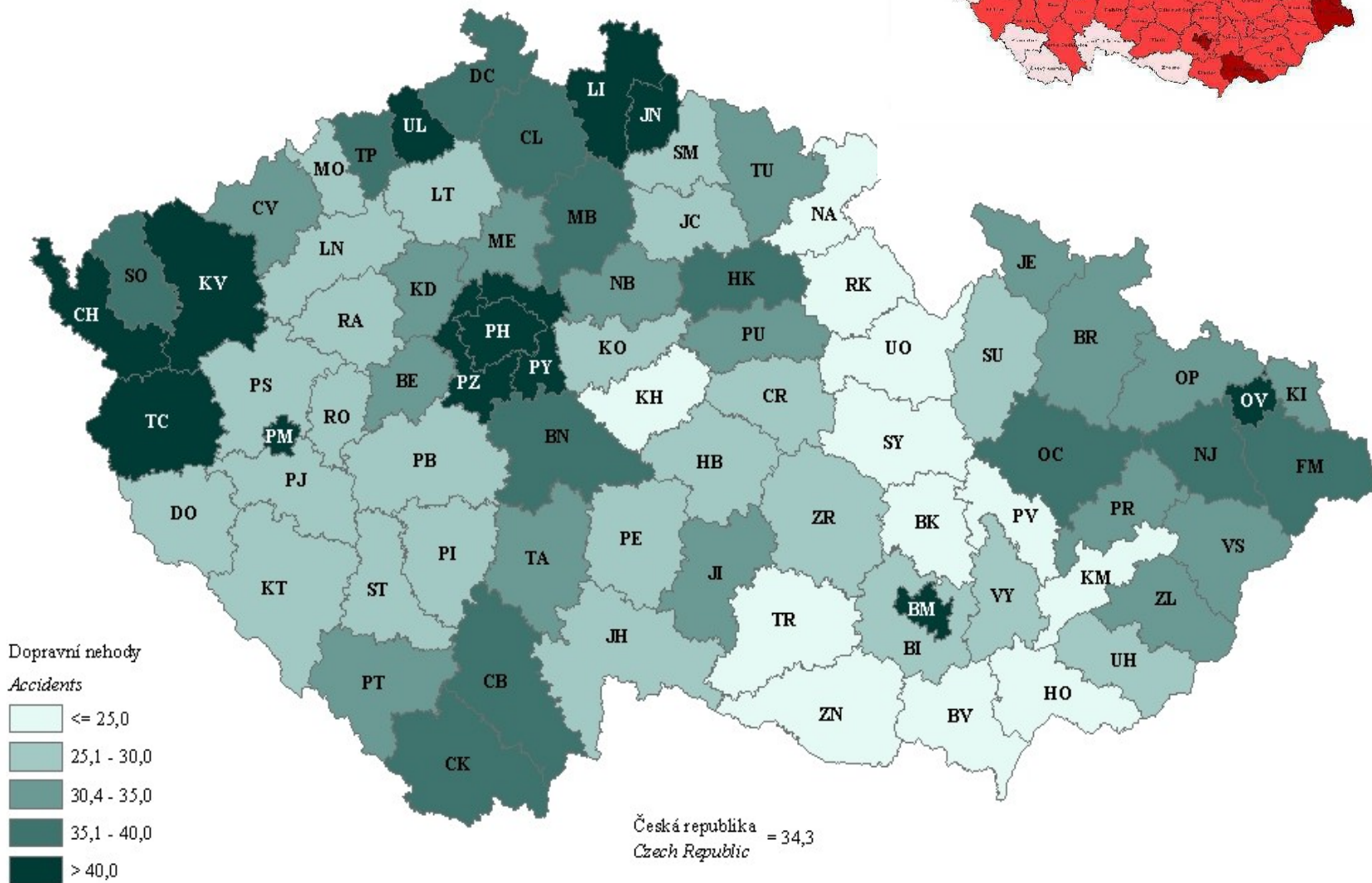
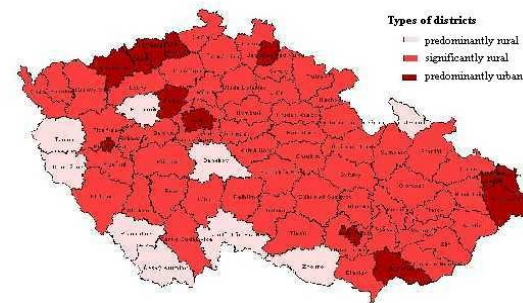
REGISTROVANÉ OSOBNÍ AUTOMOBILY NA 100 OBYVATEL V ROCE 2004

REGISTERED CARS PER 100 POPULATION: 2004

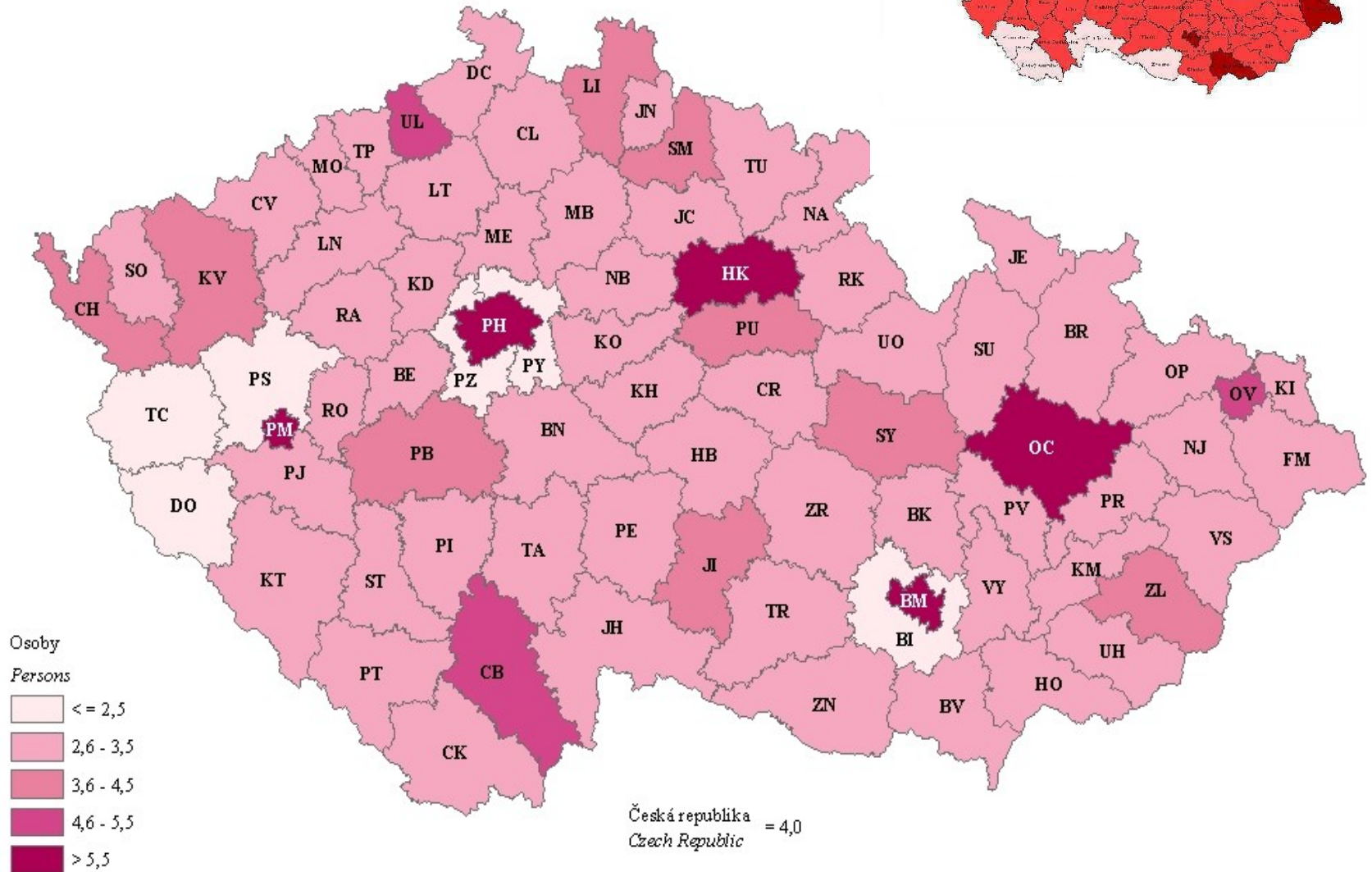
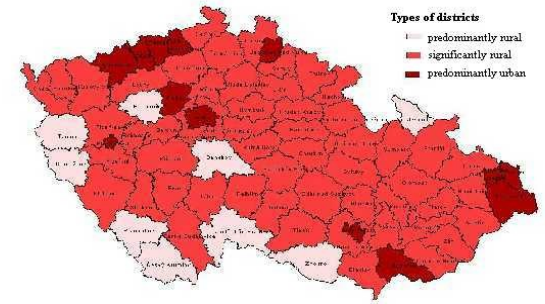
DOPRAVNÍ NEHODY NA 1 000 PROVOZOVANÝCH VOZIDEL (PRŮMĚR LET 20

ACCIDENTS PER 1 000 ALL ROAD MOTOR VEHICLES: 2000 - 2004 AVERAGE

LÉKAŘI NA 1 000 OBYVATEL V ROCE 2004

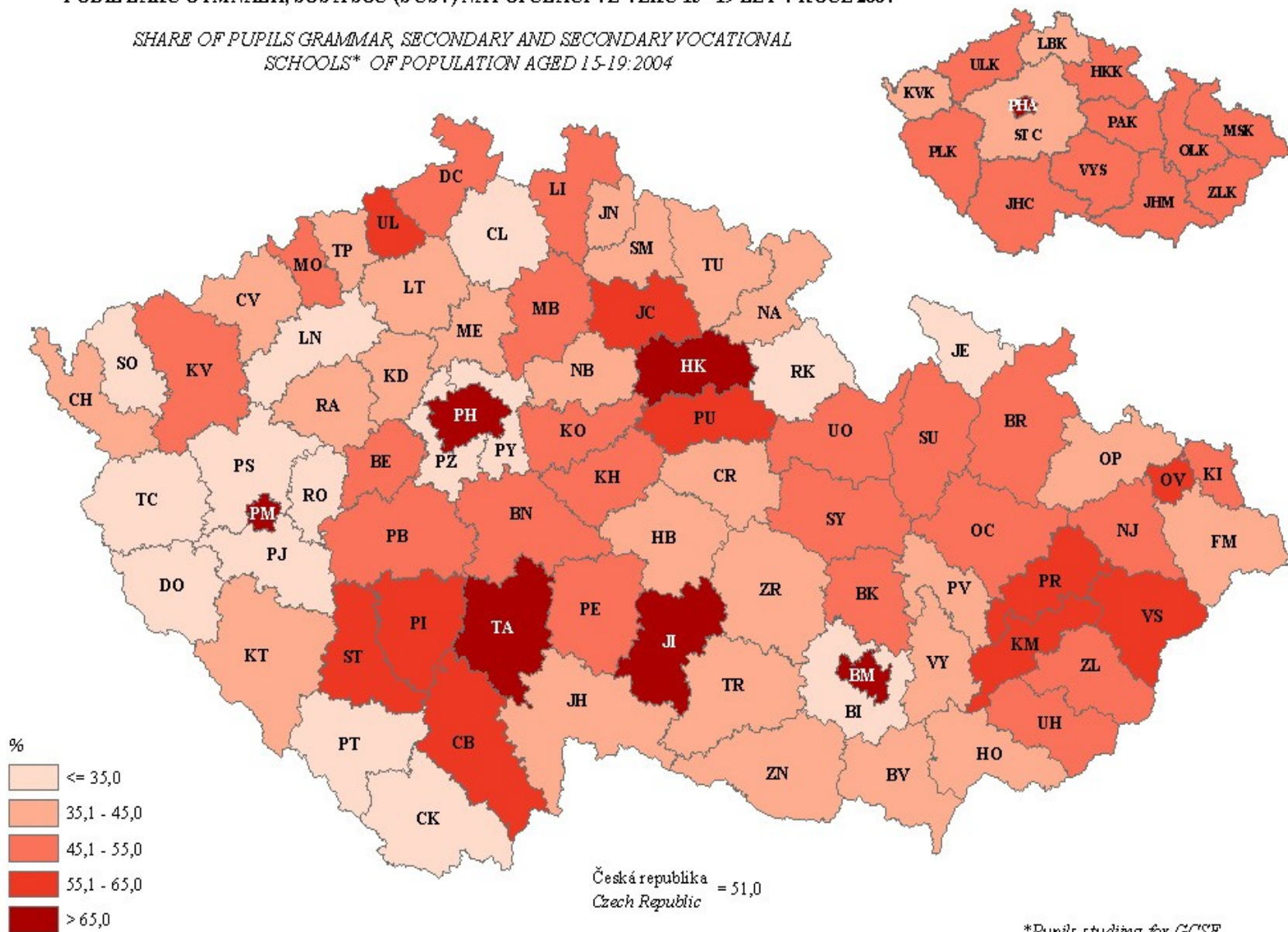
PHYSICIAN PER 1 000 POPULATION: 2004

PODÍL ŽÁKŮ GYMNÁZIÍ, SOŠ A SOU (S ÚSV) NA POPULACI VE VĚKU 15 - 19 LET V ROCE 2004

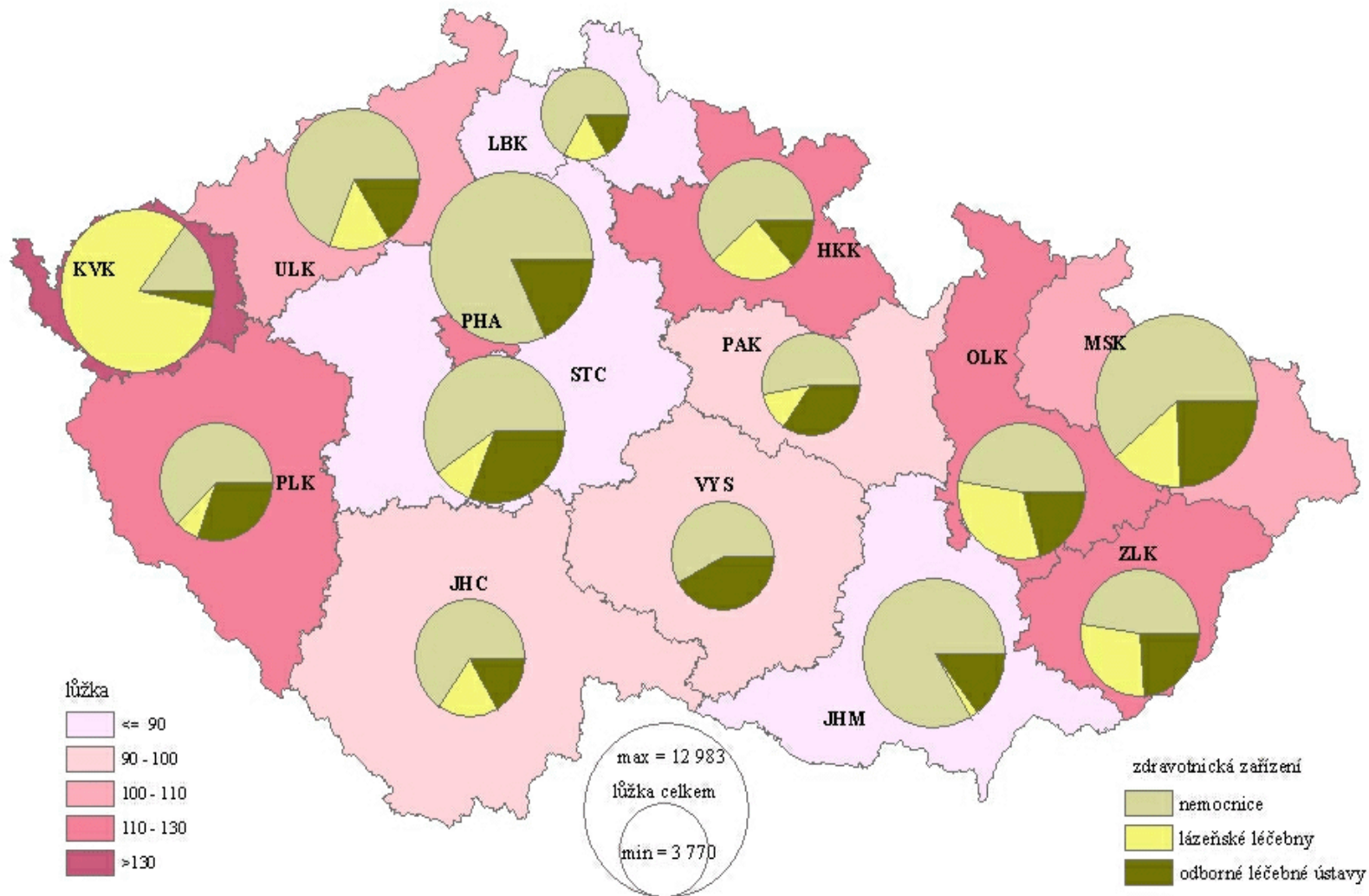
SHARE OF PUPILS GRAMMAR, SECONDARY AND SECONDARY VOCATIONAL SCHOOLS* OF POPULATION AGED 15-19:2004

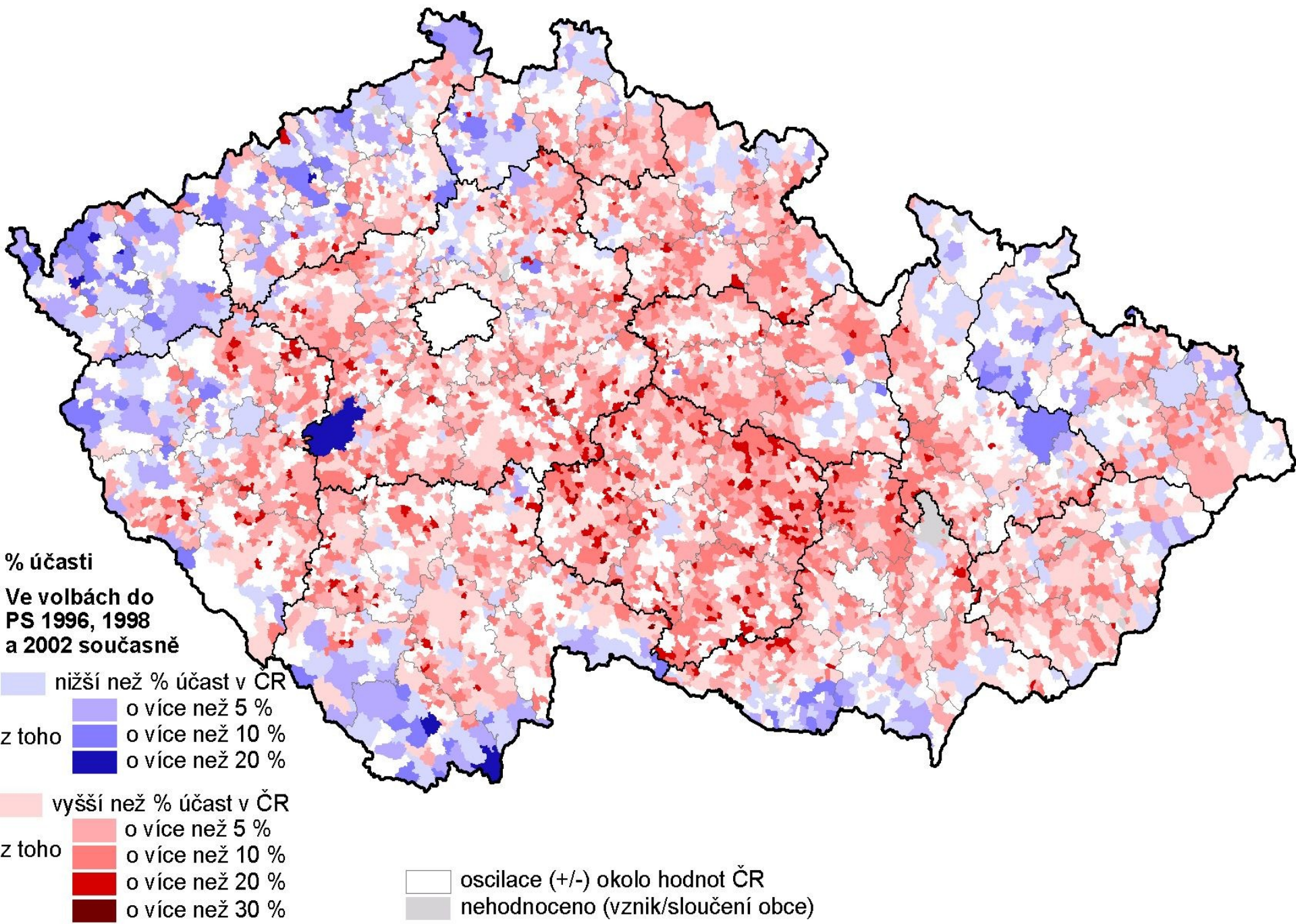
*Pupils studying for GCSE

Lůžka ve zdravotnických zařízeních na 10 000 obyvatel a jejich struktura v roce 2001

Oblasti dlouhodobě vyšší/nížeší účasti ve volbách do Poslanecké sněmovny

Sociálně geografické nerovnosti

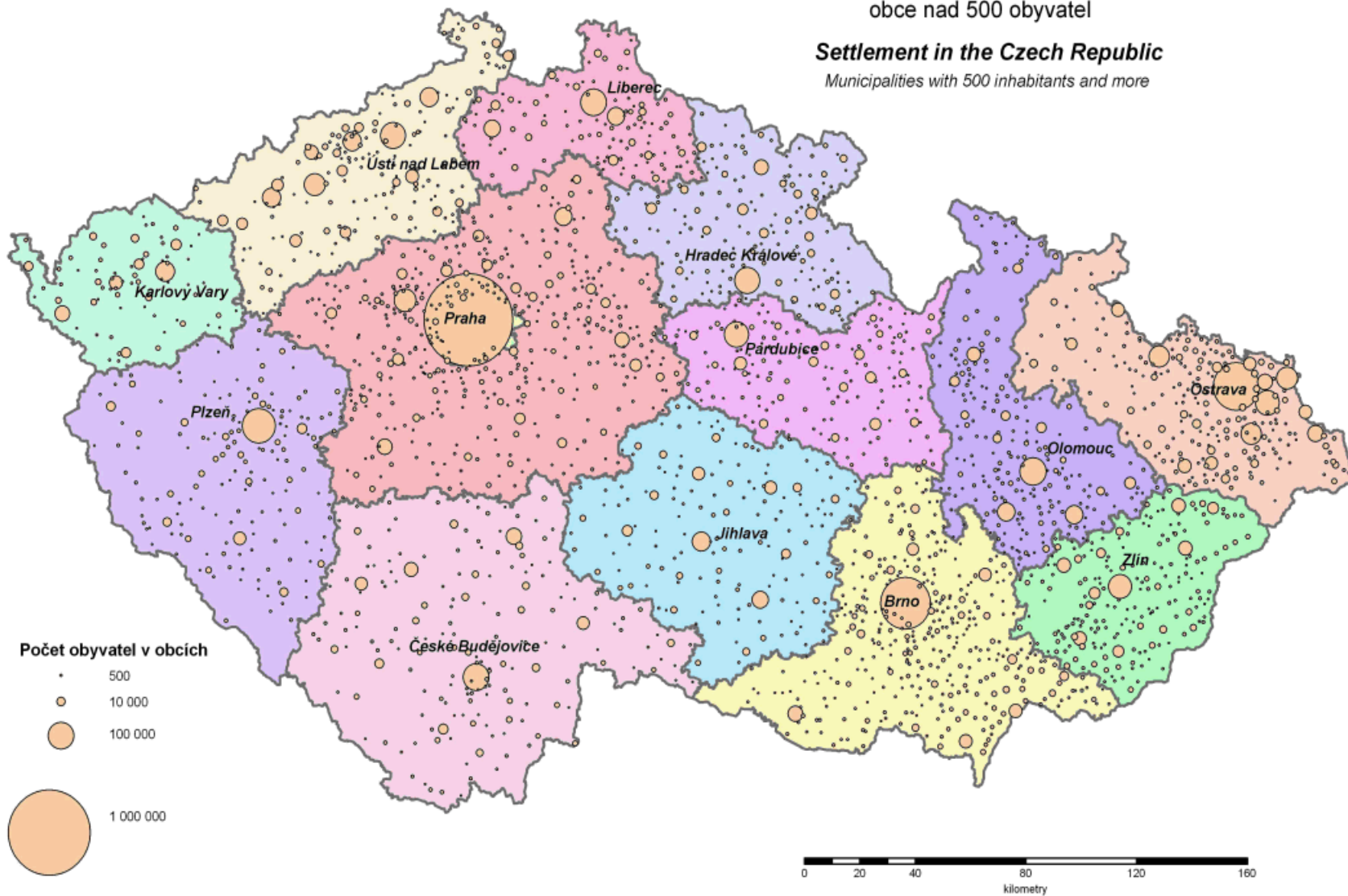
- Nerovnosti spojené s osídlením (velikost sídel atd.)

Osídlení v České republice

obce nad 500 obyvatel

Settlement in the Czech Republic

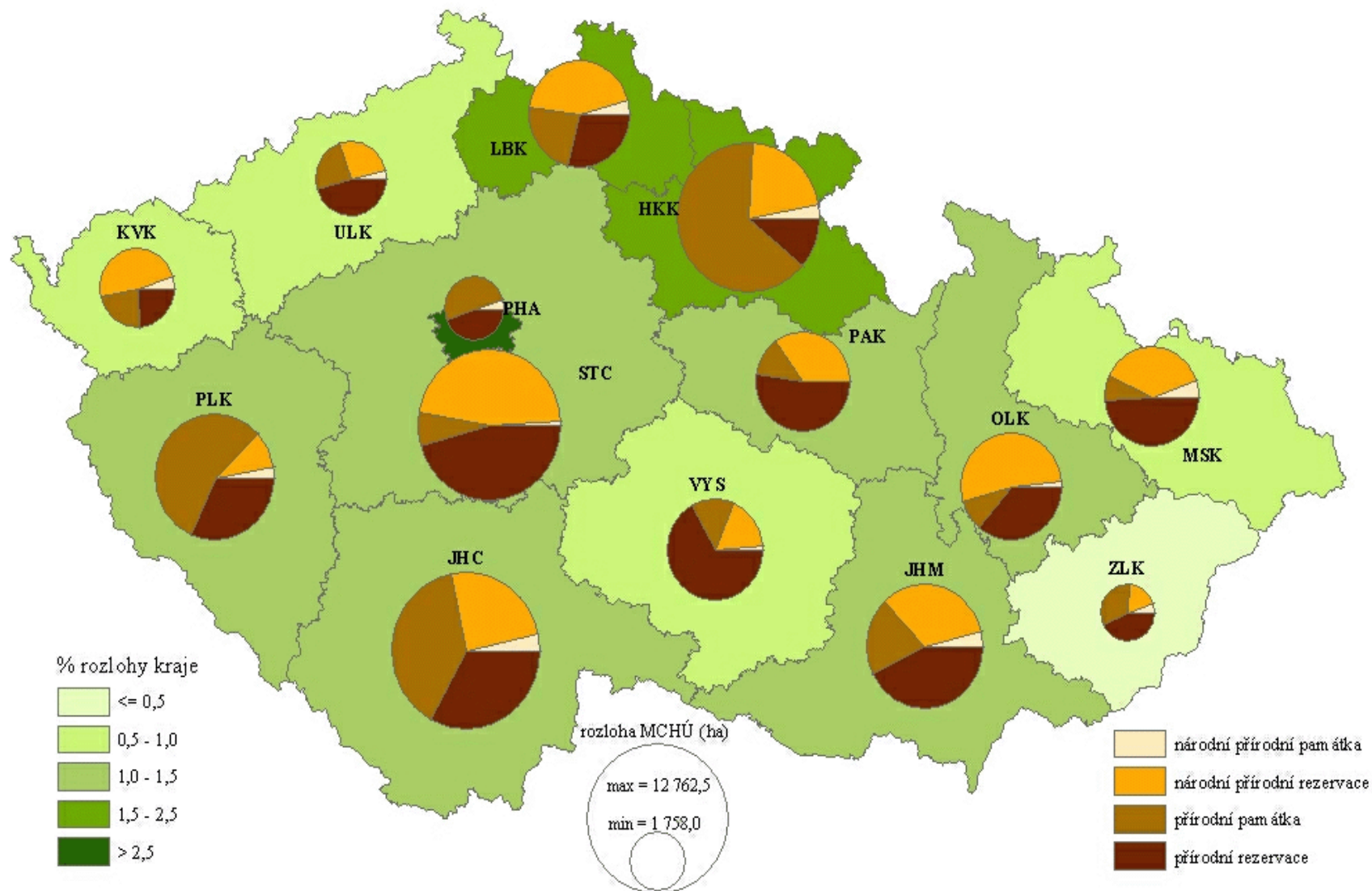
Municipalities with 500 inhabitants and more

Nerovnosti v oblasti životního prostředí spojené se sociálními aktivitami lidí

- Jedná se o takové nerovnosti, které se týkají životního prostředí, ale jsou výsledkem činností lidí – nakládání s odpady, znečištění ovzduší atd.

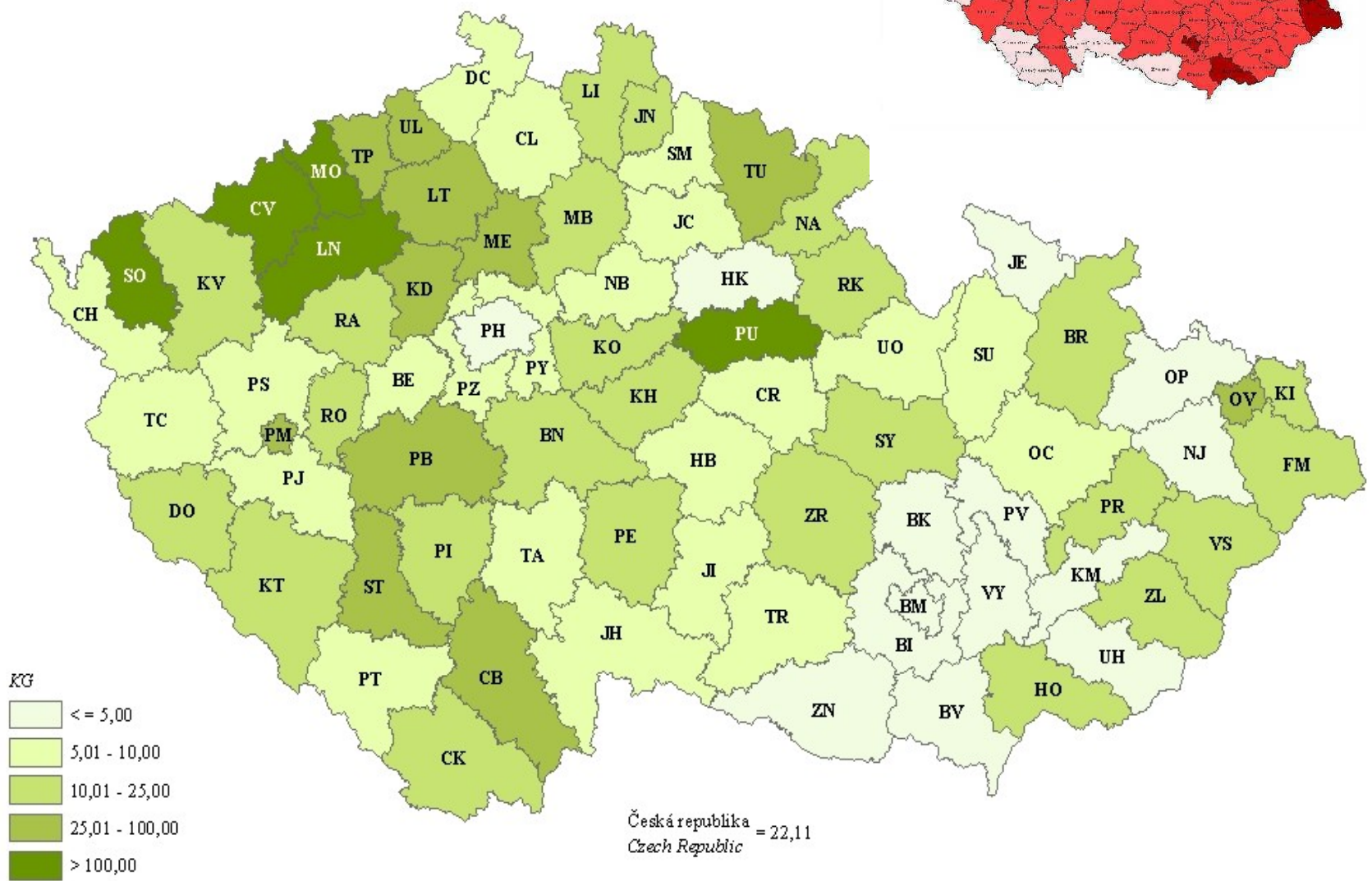
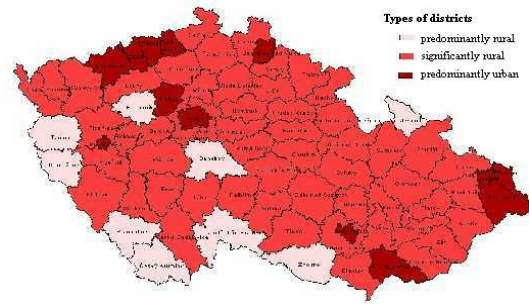
Maloplošná chráněná území v krajích České republiky v roce 2001

EMISE SO₂ (REZZO 1-3) NA JEDNOHO OBYVATELE V KG V ROCE 2003

PER CAPITA EMISSIONS SO₂: REZZO 1 - 3, KG, 2003

Regionální nerovnosti a situace před rokem 1989

- Nevýrazně polarizovaná regionální struktura (nebyly velké rozdíly mezi regiony).
- Nadměrně industrializované městské aglomerace (Ostravsko, severní Čechy).
- Vylidněné a problémové oblasti podle hranic se Západním Německem a Rakouskem.

Regionální nerovnosti a situace před rokem 1989

- ❏ Zanedbaná infrastruktura.
- ❏ Znečištěné životní prostředí.
- ❏ Rovnostářská regionální politika.
- ❏ Slabá a nadměrně centralizovaná územní správa.
- ❏ Vývojová dynamika se přesouvala do východní části země, řada oblastí v Čechách stagnovala.

Trendy po roce 1989 ovlivňující regionální nerovnosti

- Změna geopolitické orientace a ekonomické orientace (od RVHP a Varšavské smlouvy k EU a NATO).
- Restrukturalizace ekonomiky (jak ekonomických činností, tak i vlastnické a organizační struktury). Z pohledu regionů šlo o změny selektivní - proto vidíme nestejně důsledky pro všechny regiony (výrazně selektivní bylo třeba směřování PZI - kam šli zahraniční investoři).

Trendy po roce 1989 ovlivňující regionální nerovnosti

- ❏ Neoliberální přístup k regionálnímu rozvoji a regionální politice (princip laissez faire) - prostor pro spontánní průběh procesů (spíše vývoj než rozvoj) - nezasahovat, do poloviny 90. let 20. století byla regionální politika „popelkou“.
- ❏ Transformace politického systému ČR (demokratizace, reforma veřejné správy a radikální územní decentralizace) - proměna center rozhodování.

Situace dnes

- Regionální rozvoj byl značně selektivní, tzn. že v jednotlivých regionech docházelo k nerovnoměrnému (nepoměrnému) průběhu vývoje. Dochází k větší polarizaci mezi regiony - problém fungování v případě změny socioekonomických podmínek.

Pozice regionů v sídlení struktuře jako faktor ovlivňující regionální nerovnosti

- ❏ Obecně: Nejdynamičtější rozvoj - metropolitní území velkých měst (vyšší kvalifikace pracovních sil, lepší infrastruktura, různorodější ekonomická struktura).
- ❏ Území kolem velkých měst, která jsou nejvýše v sídlení hierarchii (regionální centra), ale i mezi těmito územími jsou rozdíly.

Pozice regionů v sídlení struktuře jako faktor ovlivňující regionální nerovnosti

- ❏ Konkrétně: Rozdíly mezi Prahou, Brnem, Plzní a Českými Budějovicemi oproti Ústí nad Labem a Ostravě (problémy ekonomické restrukturalizace a znehodnocené životní prostředí spolu s problematickým prostředím sociálním /to je však nedobré i v jiných velkých městech/).

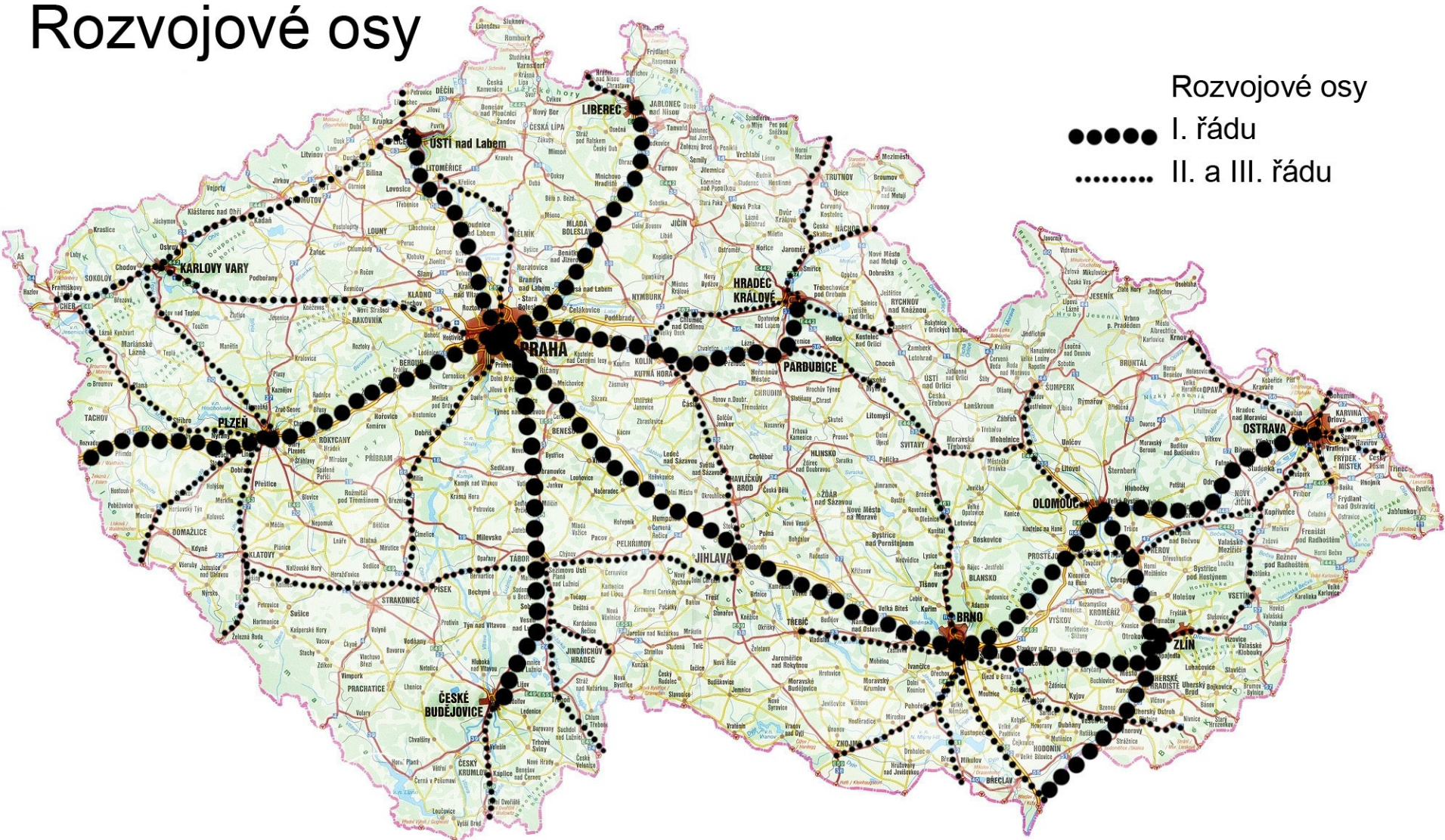
Pozice regionů v sídlení struktuře jako faktor ovlivňující regionální nerovnosti

- ❏ Příklad Prahy: velikost hlavního města, výhodné umístění, rozvinutý terciální a kvartální sektor, kvalita pracovní síly, kulturní přitažlivost, vstupní brána pro kontakty ze zahraničí (HPD Prahy přes 120% průměru EU /po rozšíření 164%/ na obyvatele v PPS) Budoucnost Prahy - včlenění do nadnárodních systémů velkých měst a funkce v oblasti kultury a vzdělávání.
- ❏ Problém pragocentrismu (kritika i oprávněnost daná historicky).

Rozvojové osy

Rozvojové osy

- I. řádu
- ..... II. a III. řádu

Souhrn

- Pomalé prohlubování regionálních rozdílů v sociálních poměrech obyvatelstva (v Praze a Středočeském kraji se situace zlepšuje, kraje Vysočina a Olomoucký jsou dlouhodobě na nízké úrovni, Ústecký a Moravskoslezský klesají).
- Poměrně významné prohlubování rozdílů v ekonomické výkonnosti uvnitř krajů (např. v Jihomoravském kraji – brněnská aglomerace roste, ale jih kraje klesá, podobně ve Zlínském kraji narůstají rozdíly mezi zlínskou aglomerací a zbytkem kraje).

Snahy o řešení nerovností mezi regiony (modely regionálního rozvoje)

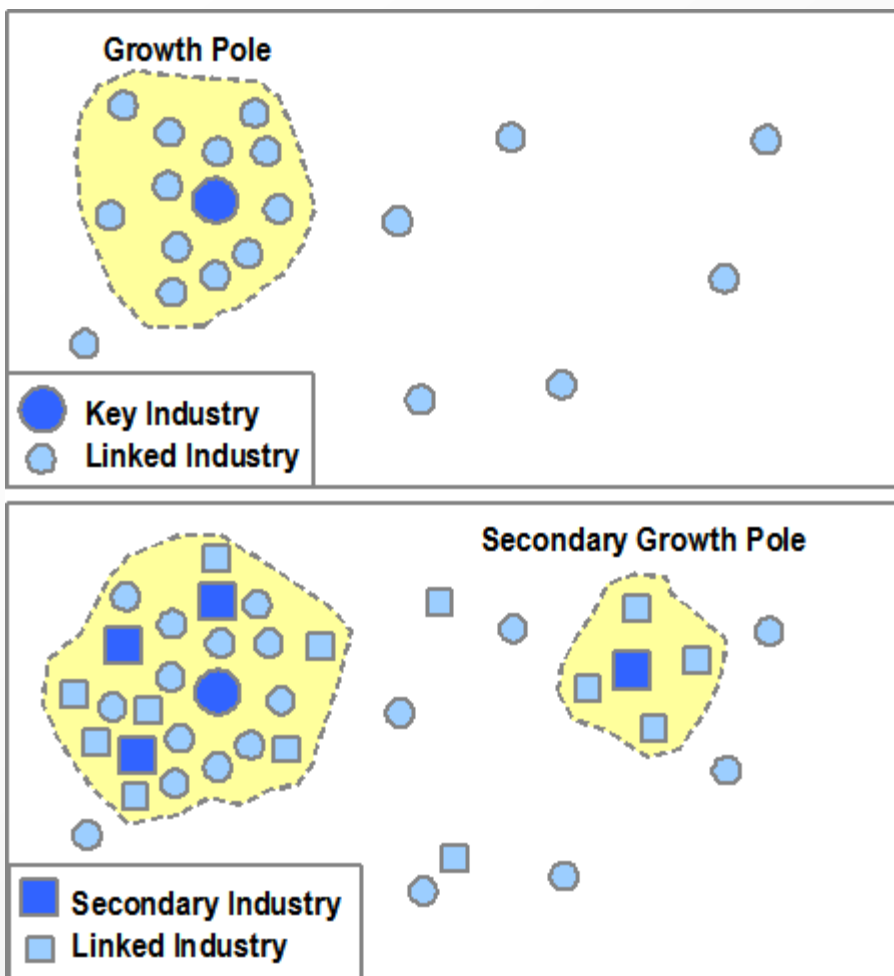
Představy o tom, že vše vyřeší „moudrý stát“ (fundamentalistický socialistický kolektivismus - rozdíly sice snižoval, ale některé regiony se nerozvíjely, jak by mohly, čekaly na druhé) ani že vše vyřeší „neviditelná ruka trhu“ (fundamentalistický kapitalistický individualismus - některé regiony se rozvíjely tak mohutně, že to šlo na úkor druhých) se neuplatnily.

První přístup k řešení kumulativních regionálních nerovností

Exogenní regionální rozvoj (ExoRo)

První snaha o rozvoj regionů při kombinaci jak zásahů státu (pomoc s vyrovnáváním těm zaostávajícím), tak při zachování individualistické iniciativy (umožnění rozvoje bez výrazného omezování těch, kteří „na to mají“).

- ❏ Strategie regionálního rozvoje ČR na roky 2007-2013
- ❏ Velké městské aglomerace s diverzifikovanou strukturou ekonomiky a se zastoupením odvětví schopných generovat růst v okolí vytvářejí póly rozvoje. Význam města jako pólu růstu je tedy výsledkem faktorů

ExoRo jako snaha zmírnit periferiálnost (marginalizaci) venkovských (zaostávajících) regionů:

- ❖ Kroky k podpoře transferu progresivních technologií a praktik z dynamických sektorů a regionů - povede k překonání periferality (marginalizace) venkovských (zaostalých) oblastí jejich spojením s hlavními událostmi ekonomické a sociální modernizace.
- ❖ **HLAVNÍ PRINCIP:** touto vnější podporou mělo být dotováno zlepšení zemědělské produkce (či jiné produkce v zaostávajících regionech), a tak zvýšit příjmy hospodářství a podpořit mobilitu kapitálu a práce.

Klíčový princip

- ❏ Ekonomika rozsahu (velikosti) a koncentrace ve zaostávajících regionech (na venkově).

Dynamická síla

- ▣ Růst městských pólů; hlavní síla rozvoje je koncipována jako proudící z oblastí mimo venkov či zaostávající region.

Endogenní regionální rozvoj (EnRo)

reakce na problémy ExoRo zřejmé od 80. let

Klíčový princip

- Specifické zdroje (přírodní, lidské a kulturní) dané oblasti jsou zdroji jejího trvale udržitelného rozvoje.

Dynamická síla

- ❑ Místní iniciativa a podnikavost.

Zaměření endogenního rozvoje

- ▣ Utváření (budování) kapacit (dovednosti, instituce, infrastruktura).
- ▣ Překonání sociální exkluze.

4 zdroje představ o EnRo

- ❏ Objevení se nových vedoucích ekonomických regionů při restrukturalizaci v 70.-80. letech.
- ❏ Regionální hnutí a agentury.
- ❏ Debata o trvalé udržitelnosti.
- ❏ Myšlenky vzít „osud do svých rukou“.

Esej - zadání

Někdy méně znamená více.

- Max. 1/2 A4.